

* Sociologie pro SPP/SPR/VPL

1. Úvod do studia sociologie

* V čem by měla být Sociologie užitečná pro SPP/SPR?

- Slouží k přemostění a ke komplexnímu využití poznatků mnoha vědeckých disciplín využívaných v rámci SPSP (*psychologie, ekonomie, politologie, právo a metodologie*)
- Umožňuje vysvětlit a porozumět sociálním jevům a současným veřejným a sociálním problémům (*nezamýšlené důsledky plánování veřejných politik, korupce, kriminalita, nezaměstnanost, sebevraždnost, bezdomovectví, závislosti, týrání a zneužívání ad.*)
- Umožňuje zkoumat konkrétní jevy pomocí vybraných konceptů (teorií) a z empirických výsledků navrhnout relevantní intervence

Povinná literatura:

- *Keller, J. 1995. Úvod do sociologie. Praha: Slon, s. 15-19 (generalizace trhu jako hlavní zdroj proměny společnosti).*
- *Mills, Ch.W. Sociologická imaginace. Praha: Slon, s. 7-30 (příslib)*

Probíraná témata:

- *Co je to sociologie a proč je vymezení sociologie jako vědy o „společnosti“ problematické?*
 - *Jakými tématy se sociologie zabývá?*
- *Co je hlavní funkcí sociologie a k čemu může být užitečná?*
 - *Co sociologie využívá ke zkoumání lidského chování a společenských procesů?*
- *Proč sociologie jako věda vůbec vznikla a jaké byly její počátky?*
 - *V důsledku jakých konkrétních společenských změn vznikla sociologie jako nový vědní obor?*
 - *Jaké jsou projevy změn přechodu tradiční společnosti do společnosti moderní?*
 - *Jaké myšlenkové tradice a jací myslitelé stáli u počátku sociologie?*

* Co je to sociologie?

- Věda, která se zabývá studiem společenského života různých sociálních skupin a společností
- Předmětem jejího zkoumání je člověk jakožto společenský tvor a jeho chování
- Má široký záběr (*jednorázové interakce jednotlivců až složité celospolečenské procesy*)
- Vymezení sociologie jakožto vědy o „společnosti“ je sporné (*společnost jako národní stád, moderní společnost, antropomorfizovaná bytost*)

SPOLEČNOST V SOCIOLOGII = *souhrn individuí jednajících s ohledem na jednání druhých v určitém historickém, prostorovém, kulturním a sociálním kontextu, kterého parametry mohou svým jednáním ovlivňovat jen částečně*
(Keller 1995)

* Jakými tématy se sociologie zabývá?

- Vlivem prostředí člověka na jeho jednání a postavení ve světě - příklady:
 - tematika zdraví a nemoci/péče o nemocné:
„Je nemoc důsledkem fyzických nebo duševních problémů nebo společenských vlivů?“
 - tematika zločinu a trestu:
„Byli lidé v minulosti surovější než dnes?“
 - tematika vzdělávání:
„Je školní úspěch ovlivněn biologicky, psychologicky nebo sociálně?“
 - tematika delikvence:
„Je delikventní chování typu majetkových krádeží nebo domácího násilí determinováno biologicky nebo je podmíněno společenskými vlivy?“
 - tematika byrokracie/přístupu mnoha pracovníků státních úřadů
„Je časté ne-příjemné chování státních úředníků způsobeno typem (psychické) osobnosti nebo je jejich chování ovlivněno spíše společenským prostředím, ve kterém pracují?“

* K čemu může být sociologie užitečná?

- Poznat rozdíly mezi kulturami
(Romové, Vietnamci, bezdomovci)
- Hodnotit úspěšnost postupů lidského jednání
(reformy veřejných a sociálních politik, programů, postupů)
 - Lepší sebepoznání
(reflexe zkušeností z fungování v NNO, role matky samoživitelky)
 - Užitečnost sociologů pro společnost
(názory na nerovnost, chudobu, vyloučení ve společnosti)
- Porozumět mechanismům vzniku a přetrvávání sociálním problémů
(sebevražd, duševních poruch, závislostí, kriminality, násilí)



Co sociologie využívá ke zkoumání lidského chování a společenských procesů?

1. VĚDECKÉHO PŘÍSTUPU ke zkoumání reality,

který předpokládá, že sociologie je vědecká disciplína, tj.:

- Využívá systematických metod empirického zkoumání, teoretické analýzy dat a logického vyhodnocování argumentů za účelem vytvoření souhrnu znalostí v určité oblasti
- Výsledky vědeckého procesu jsou neustále předmětem revize
- Je konfrontována s přírodními vědami
- Počátky sociologie jsou spojeny s metodami a ambicemi podobat se přírodním vědám (exaktnost, objektivita) = vznik pozitivismus
- Později došlo k nutnému odklonu od přírodních věd a k její reformulaci, protože užívá odlišných metod zkoumání, analýzy dat a hodnocení teorií (zejména z důvodu odlišnosti předmětu svého zkoumání a otevřenosti sociálních systémů, které zkoumá)
- Společenská realita je nadána smyslem pro zúčastněné aktéry, kteří mají své vlastní (individuální) vědomí a záměry
- Omezená možnost objektivity výsledků vyžaduje přezkoumatelnosti metod a výsledků, zveřejňování a diskuzi

2. (specifické) SOCIOLOGICKÉ PERSPEKTIVY, která je založena na tzv. sociologické imaginaci (Ch.W. Mills) jakožto souhrnu tří schopností:

- Odmyslet se od každodenní zkušenosti a své osobní situace
- Podívat se na tyto zkušenosti a situace novým způsobem
- Nahlížet na ně a interpretovat je v (časově, prostorově, kulturně a sociálně) širších souvislostech

3. (specifické) SOCIOLOGICKÉHO MYŠLENÍ

- nejčastěji jde o rozlišování na záměrné jednání a nezamýšlené důsledky lidského jednání (R.K.Merton)
- i když mohou být tyto typy ve vzájemném protikladu, reálně se vyskytují ve smíšené podobě
- sociologie zkoumá rovnováhu mezi sociální reprodukci
(udržování řádu dodržováním společenských zvyklostí) a sociální transformací
(záměrnými či nezamýšlenými společenskými změnami)

* Proč sociologie jako věda vůbec vznikla a jaké byly její počátky?

PŘEDPOKLADY VZNIKU SOCIOLOGIE:

- **Sociální procesy** (*industrializace, urbanizace, demokratizace*)
- **Kulturní procesy** (*materializace, sekularizace, emancipace, kulturní expanze, reformace*)
- **Teoretické procesy** (*protestantství, matematika a přírodní vědy, utopismus, větší reflexe společnosti ve vědách obecně - právo, historie atd.*)

- **Objektivně a systematicky zjistit, co ovlivňuje chování lidí**
- **Průmyslová a politické revoluce (1780-1860), rozklad tradičního způsobu života**
- **Idiografické vs. Nomotetické vědy (1850-1945)**
- **Budování sociologie jako pozitivistické vědy po vzoru přírodních věd (August Comte):**

znaky pozitivismu: přímé pozorování - empirické metody po vzoru přírodních věd - identifikace společenských zákonitostí

Limity: svět člověka ztělesňuje lidskou tvořivost, je obdařený významem subjektivně připisovaný jednotlivci - nutno využít jiných metod než přírodovědných

- **Doposud uvnitř sociologie nejednotnost ve vymezení charakteru sociální reality (realismus vs. nominalismus)**

* V důsledku jakých konkrétních změn sociologie vznikla?

- Zhroucení systému mocenské legitimacy a způsobu výkladu světa:
 - Ospravedlnění vládců na vládnutí*
 - Zdůvodňovala sociálních nerovností*
 - Určování zásluh a trestů*
- Pád jistot a vznik nejistot + snaha definovat nové kontrolní mechanismy společnosti
- Stabilnější společenské uspořádání + možnost inovací (= jasný řád a neomezený vývoj společnosti)

- **Generalizace trhu** (*K.Polanyi*) *povinně čteno*
- **Nástup společnosti vědění** (*A.Comte*)
- **Pád tradičních kontrolních mechanismů a přeměna mechanického typu solidarity v organický typ** (*É.Durkheim*)
- **Rozvoj kapitalismu /ekonomiky/** (*K.Marx*)
- **Rozvoj kapitalismu/ekonomiky, kulturních představ a hodnot protestantismu/, moderní techniky a byrokracie** (*M.Weber*)

* Jaké jsou projevy změn přechodu tradiční společnosti do společnosti moderní?

1. August Comte:

SPOLEČNOST ZALOŽENÁ NA POZITIVNÍM SYSTÉMU VĚDĚNÍ

- **Zákon tří stádií rozvoje lidského ducha** (*teologické stadium středověkých společností, metafyzické stadium období renesance až osvícenství, pozitivistické stadium průmyslové společnosti*)
- **Požadavek využívání sociologie v moderní (průmyslové) společnosti** jako vědy využívající metod přírodní vědy, odkrývající **SPOLEČENSKÉ ZÁKONY**
- **Nově vytvářený NOVÝ SYSTÉM (pozitivního) VĚDĚNÍ** by měl být využíván **technokraty** - (1) techniky schopnými optimalizovat výrobu a (2) **sociology** jakožto odborníky na organizování sociálních vztahů
- **Pozitivní vědění** by mělo být předáváno **nevzdělaným masám**, aby nedocházelo k revolucím

2. Herbert Spencer: SPOLEČNOST VOJENSKÁ A SPOLEČNOST PRŮMYSLOVÁ

Vojenská společnost	Průmyslová společnost
<ul style="list-style-type: none">• převažuje válka• ovládání nových teritorií, obrana stávajících	<ul style="list-style-type: none">• převažuje produkce nových hodnot• roste autonomie a svoboda jednotlivců
<ul style="list-style-type: none">• správa státu i církve po vzoru armády	<ul style="list-style-type: none">• klesající autorita státu
<ul style="list-style-type: none">• vojenští vůdcové zasahují do každodennosti	<ul style="list-style-type: none">• v průmyslových, obchodních aktivitách, náboženství se prosazuje individualismus, individuální zájem
<ul style="list-style-type: none">• soužití založené na donucení	<ul style="list-style-type: none">• soužití založené na dobrovolné kooperaci

3. Ferdinand Toennies: TRADIČNÍ POSPOLITOST (GEMEINSCHAFT) A MODERNÍ SPOLEČNOSTI (GESELLSCHAFT)

Pospolitost	Moderní společnost
<ul style="list-style-type: none">• převaha kladných a spontánních citových vazeb• malé, intimní skupiny• podobné zájmy jejich členů• vzájemná kooperace ve prospěch celku	<ul style="list-style-type: none">• převaha neosobních vazeb• odlišné zájmy• druzí nástroj dosažení vlastních cílů

4. Émile Durkheim: MECHANICKÁ SOLIDARITA VS. ORGANICKÁ SOLIDARITA

Mechanická solidarita	Organická solidarita
<ul style="list-style-type: none">• nedostatečně centralizovaný systém• menší, podobné sociální útvary• málo rozvinutá dělba práce• integrita kolektivním vědomím	<ul style="list-style-type: none">• centralizovaný, komplexní systém• specializace a vzájemná provázanost odlišných sociálních útvarů• vysoce rozvinutá dělba práce• solidarita částí - vzájemná potřeba• nebezpečí anomie

Předmětem dnešní sociologie je **MODERNÍ SPOLEČNOST**, která vznikla díky racionalizaci a univerzalizaci tradiční společnosti (*industrializace, urbanizace, demokratizace*) - **klíčové charakteristiky:**

- Vztahy založené na dělbě práce a sociální mobilitě
- Abstraktní svazky a vztahy
- Zájmová, univerzalistická politika
- Hospodářství průmyslového typu
- Rozvinutá dělba práce a specializace
- Rozvinutá technika a technologie
- Stále méně omezovaná komunikace

* Jaké myšlenkové tradice a jací myslitelé stáli u počátku sociologie?

Počátky sociologie jako samostatné vědy jsou spojená zejména se jmény myslitelů, jakými byl:

- **Auguste Comte (1798-1857)**
- **Émile Durkheim (1858-1917)**
- **Karel Marx (1818-1883)**
- **Max Weber (1864-1920)**

Naturalismus v sociologii

- Snaha o vysvětlení dění ve společnosti pomocí etablovaných přírodovědných disciplín nebo teorií
- Využívání fyziky (mechaniky), demografie, rasové antropologie, vývojové biologie (darwinismus, organicismus atp.)
- Analogie mezi společnostmi a předměty přírodovědy - počátek již u A. Comta
- Důraz klade na přirozenost, zákonitost, nezpochybnitelnost - tj. objektivitu
- Problém s uchopením kulturních jevů
- Představitelé: A. de Gobineau, H.S. Chaberbain (rasové teorie), R. Worms (organicismus), H. Spencer (sociální darwinismus)

Psychologismus v sociologii

- Snaha o vysvětlení sociálních struktur, procesů a vztahů pomocí psychologických dat a konceptů (např. kolektivní jednání a konflikty, „národní“ politická kultura atd.)
- Starší představitelé kladli důraz na základní psychické atributy člověka - zejména na ty, které považovali za konstantní (např. sexualitu, agresivitu, afektivitu a další instinkty)
- Averse vůči objektivizujícím sociologickým přístupům (realita pouze jako bezprostřední prožitek, reálné je to, co tady a teď vnímáme jako reálné a na co tedy jako na reálné reagujeme) - blízké vazby na sociální psychologii
- Představitelé: G. Tarde a G. Le Bon (psychologie davu), Ch.H. Cooley a G.H. Mead (komunikace, socializace), freudismus (kultura, společnost), fenomenologická sociologie (vědění, ideologie)

Sociologismus

- Vznik v reakci na redukcionistické vlivy naturalismu a psychologismu při zkoumání společnosti
- V protikladu k individualistickým koncepcím (tj. psychologismu) zastává princip primátu sociální reality ve vztahu k jednotlivcům
- V protikladu k naturalismu zastává princip specifičnosti a autonomie sociální reality ve vztahu k dalším složkám reality (fyzické, chemické, biologické)
- Zásada objasňovat společenské jevy a procesy jinými společenskými jevy, předmětem sociologismu jsou pak tzv. sociální fakta nadindividuální, vykonávající na jedince sociální tlak
- Snaha o vybudování sociologie jakožto univerzální disciplíny, která do sebe zahrne stávající dílčí vědy, zabývající se jednotlivými aspekty společnosti
- Představitelé: É. Durkheim